

RECENZJE

ROBERT SUSKI, *GALERIUSZ. CESARZ, WÓDZ I PRZEŚLADOWCA*,
KRAKÓW: TYNIEC WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW 2016, 418 S.

Cesarze rzymscy i ich życiorysy to wdzięczny temat tworzenia prac i prowadzenia dyskusji o charakterze zarówno naukowym, jak i popularnonaukowym. Nie dziwi to, biorąc pod uwagę fakt, że jest to grupa osób szczególnych, legitymujących się nieprzeciętnymi dokonaniem i oraz (równie często) dalekim od zwyczajnego życiorysem.

Wielu cesarzy już w czasach antycznych doczekało się swoich biografii. Pisane często przez ludzi żyjących za panowania danego władcy lub wtedy, gdy pamięć o danym człowieku była jeszcze żywa i niezatarta wśród potomnych, stanowią dziś bezcenne źródło informacji dla historyków. Należy jednak pamiętać, że nie wszyscy pisarze pałali miłością i szacunkiem do panujących. Często dzieła starożytnych pisarzy pełne są śladów przekłamań, ówczesnej propagandy czy stanowią wyraz osobistych sympatii bądź antypatii dziejopisów.

Równie wielu władców, mimo długiego okresu sprawowania władzy oraz dokonania wielu istotnych czynów, nie jest nam dziś dobrze znanych z racji tego, jak niekompletna, a czasem tendencyjna jest baza źródłowa, jaka na ich temat dotrwała do naszych czasów. Przykładem takiego cesarza jest Galeriusz. Jeden z pierwszych tetrarchów, który panował przez 18 lat i bronił granic imperium przed różnymi najazdami barbarzyńców, nie jest dziś powszechnie znaną postacią. W świadomości zwykłych, niezainteresowanych szerzej historią starożytną ludzi może być kojarzony z prześladowaniem chrześcijan za czasów jego panowania u boku Dioklecjana. Próbę weryfikacji powstałych na temat Galeriusza mitów i utartych opinii oraz stworzenia kompetentnej i możliwie jak najpełniejszej biografii władcy podjął niedawno R. Suski. Owocem jego pracy jest książka *Galeriusz. Cesarz, wódz i prześladowca*, która ukazała się nakładem Wydawnictwa Benedyktynów w Tyńcu w 2016 r. Podstawę recenzowanej książki stanowiła praca magisterska napisana przez autora pod kierunkiem E. Wipszyckiej i obroniona na Uniwersytecie Warszawskim w 1997 r.

Już na samym wstępie R. Suski zaznacza, że choć książka jest oparta na jego pracy magisterskiej, to ustalenia pierwotnie w niej zawarte podlegały przez lata weryfikacji i zmianom pod wpływem zarówno publikacji innych badaczy, jak i tekstów samego autora. Zaznacza też jasno, że życiorys Galeriusza osnuty jest wieloma mitami i obarczony wieloma funkcjonującymi już od dawna i utartymi poglądami na jego temat. Przedstawiona przez autora praca ma zaś za zadanie zweryfikować te informacje i stworzyć jak najpełniejszą biografię tetrarchy.

Książka składa się z ośmiu rozdziałów. Autor relacjonuje w nich życie cesarza na tle epoki, w której żył, działał i którą przez swoje działania tworzył i zmieniał. Pierwszy rozdział

pracy (s. 17–52) poświęcony jest analizie źródeł przekazujących nam informacje dotyczące życiorysu Galeriusza. Historyk dokonuje przeglądu owych relacji, przybliży czytelnikowi zarówno same źródła, jak również osoby ich autorów. Dokonuje także krytycznej oceny zawartych w przekazach informacji. Szczególną uwagę zwraca tutaj na dużą tendencyjność relacji autorów chrześcijańskich, takich jak Euzebiusz z Cezarei i Laktancjusz, którzy osobę Galeriusza przedstawiają jako poganina i zaprzysięgłego wroga chrześcijan, a opisując jego działalność, stawiają go zawsze w niekorzystnym świetle. Robert Suski sporo miejsca poświęca również sporom dotyczącym problemu tzw. *Kaisergeschichte*, czyli domniemanego/zaginionego dzieła opowiadającego, m. in. o okresie tetrarchii, które miało stanowić bazowe źródło informacji dla późniejszych autorów. Autor odnosi się sceptycznie do teorii mówiącej o istnieniu tego tajemniczego źródła, szeroko jednak komentując poglądy innych badaczy na ten temat.

Rozdział drugi (s. 53–89) poświęcony jest historii Cesarstwa Rzymskiego w okresie kryzysu III w. Autor przybliży w nim sytuację wewnętrzną i zewnętrzną państwa w okresie poprzedzającym panowanie Galeriusza. Omawia też krótko najważniejsze wydarzenia tamtego przedziału czasowego. Wreszcie ukazuje drogę Dioklecjana do władzy. Analizując źródła, szuka przyczyn i opisuje przebieg ewolucji systemu rządów, jakiej dokonał twórca tetrarchii.

Rozdział trzeci (s. 91–120) poświęcony jest pochodzeniu i początkom kariery samego Galeriusza. Badacz stara się przeanalizować skąpe relacje źródłowe dotyczące początków życia i kariery przyszłego augusta i na ich podstawie dokonać możliwie jak najpełniejszej rekonstrukcji wczesnych lat jego życia. Przedstawia, m. in. poglądy współczesnych badaczy na temat potencjalnej daty urodzin Galeriusza. Stara się też zweryfikować przekazy źródłowe dotyczące jego pochodzenia. Słusznie w tym miejscu zauważa, że informacji, jakie w tej sprawie mamy, nie da się w dużej mierze zweryfikować, a część z przekazów (chodzi zwłaszcza o relacje Laktancjusza) jest mało wiarygodna i stanowi raczej świadomą kreację autora (chodzi tu o uwypuklenie kwestii barbarzyńskiego pochodzenia Galeriusza i jego matki, co miałyby tłumaczyć, m.in. jego skłonność do okrucieństwa). Robert Suski widzi przedstawione przez chrześcijańskiego autora fakty jako element budowy wizerunku okrutnego prześladowcy i efekt negatywnego nastawienia Laktancjusza do osoby Galeriusza.

W rozdziale czwartym (s. 121–188) autor zajmuje się pierwszymi działaniami Galeriusza już jako cezara. Stara się odtworzyć jego kampanię w Egipcie oraz zrekonstruować na podstawie skromnych informacji źródłowych przebieg wojny przeciwko Persji. Porusza w tym miejscu kilka bardzo istotnych kwestii, takich jak milczenie źródeł na temat szczegółów starcia pomiędzy Persami i Rzymianami w okolicach Carrhae i Callinium (s. 126–134), prawdzi-

wość przekazów dotyczący upokorzenia Galeriusza przez Dioklecjana po tejże bitwie (s. 134–150), czy domniemane zdobycia Ktezyfontu przez wojska rzymskie (s. 166–181). Robert Suski rekonstruuje przebieg wydarzeń i komentuje poglądy współczesnych badaczy. Formułuje również własne wnioski (jak w przypadku argumentów odrzucających prawdziwość relacji o upokorzeniu Galeriusza).

Rozdział piąty (s. 189–237) poświęcony jest dwóm niezwykle istotnym wydarzeniom z życia cesarza – wojnie z Karpami i początkom prześladowań chrześcijan. W przypadku wojen autor stara się ustalić ich przybliżoną chronologię oraz podejmuje próbę wyliczenia liczby kampanii prowadzonych przez Galeriusza na podstawie zmian w tytulaturze władcy. W kwestii prześladowań analizuje źródła mówiące o ich wprowadzeniu i próbuje odpowiedzieć na pytanie o rzeczywistą rolę Galeriusza w ich zainicjowaniu, a także próbuje ustalić, w jaki sposób i z jaką intensywnością realizował on wytyczne edyktów w różnych etapach swojego panowania.

Rozdział szósty (s. 239–278) poświęcony jest wydarzeniom od wielkiego triumfu Dioklecjana w Rzymie po jego abdykację i wybór nowych cesarów. Autor omawia udział Galeriusza w ostatnim etapie rządów Dioklecjana. Odtwarza prawdopodobny przebieg triumfu twórcy tetrarchii. Próbuje też wskazać, jaką rzeczywiście rolę Galeriusz odegrał w abdykacji starego augusta i kreacji tych (a nie innych) jednostek na stanowiska nowych cesarów. Autor omawia i weryfikuje ustalenia nowożytnych badaczy. Ocenia prawdziwość wielu teorii i ich osadzenie w źródłach (np. teorie o spotkaniu czterech tetrarchów). Wielokrotnie formułuje i argumentuje własne wnioski.

Rozdział siódmy (s. 279–335) przedstawia działalność Galeriusza na stanowisku pierwszego augusta i jego politykę wobec problemów wewnętrznych i zewnętrznych, jakie dotknęły Imperium Romanum w tamtym czasie. Dowiadujemy się zatem sporo na temat postawy Galeriusza wobec uzurpacji Konstancyjna Wielkiego i Maksencjusza. Pierwszy z wymienionych objął władzę z pomocą żołnierzy po śmierci Konstancjusza Chlorusa. Drugi był kolejnym po Konstancyjni uzurpatorem, a jednocześnie zięciem Galeriusza. Autor szuka przyczyn obu wystąpień i na podstawie przekazów oraz w oparciu o współczesną literaturę na ten temat szuka przyczyn podjętych przez władcę działań. Przedstawia obraz sceny politycznej cesarstwa w latach 306–308 i omawia najważniejsze wydarzenia tego okresu oraz ich skutki dla dalszych losów państwa. Próbuje znaleźć odpowiedź, m.in. na pytania o rzeczywisty powód zwołania konferencji w Carnuntum i jej rezultaty.

Ostatni rozdział (s. 337–374) poświęcony jest końcowym latom panowania Galeriusza. Jak zauważa sam autor, materiał źródłowy dotyczący tego okresu jest niezwykle skromny i z tego

też powodu rekonstrukcja tego fragmentu życiorysu władcy nie jest w pełni możliwa. Zastanawia się również nad przyczynami wydania przez cesarza edyktu tolerancyjnego, który kończył wielkie prześladowanie chrześcijan. Wreszcie analizuje R. Suski relacje o śmierci Galeriusza i teorie, jakie na ich podstawie sformułowali późniejsi badacze. Omawia też losy rodziny cesarza po jego śmierci.

W zakończeniu swojej pracy (s. 375–377) autor wskazuje pokrótce jej niedostatki, z których najważniejszym jest niemożność zrekonstruowania wielu istotnych fragmentów życiorysu władcy, a przyczyną tego jest brak źródeł lub ich lakoniczność uniemożliwiająca podjęcie szerszych rozważań. Zwraca też uwagę, że owe braki w relacjach dziejopisarzy doprowadziły do powstania wielu stereotypów i (nie zawsze rzetelnych) teorii na temat wielu aspektów życia i działalności Galeriusza.

Książka R. Suskiego to przykład rzetelnie napisanej biografii. Widać, że praca ta jest efektem długoletnich i dogłębnych studiów dotyczących życiorysu i działalności opisywanej przez autora osoby. Świadczy o tym zarówno narracja samej pracy, która pełna jest polemiki ze źródłami, a także poglądami współczesnych badaczy, jak i obszerna bibliografia pracy (której część stanowią prace autora poświęcone omawianej w książce tematyce). Historyk wielokrotnie analizuje, porównuje i poddaje krytyce dostępny materiał źródłowy, zwracając uwagę na jego nieścisłości, braki, zawarte w nich toposy, a także wpływ na owe przekazy szeroko rozumianej propagandy oraz osobistej niechęci niektórych autorów antycznych do osoby cesarza. Analizuje nawet najdrobniejsze relacje, starając się nie pominąć żadnej istotnej informacji. Zawsze wyraźnie zaznacza i komentuje własne poglądy na dany temat, przedstawiając czytelnikowi swoje argumenty. Wielokrotnie podejmuje również polemikę z badaczami współczesnymi (szczególnie z T.D. Barnesem). Odnosząc się zaś do ich rozważań, wskazuje na słabe punkty przedstawianych teorii, takie jak ewidentny brak podstaw źródłowych i/lub błędy logiczne w formułowanych wnioskach.

Książka napisana jest bardzo rzetelnie i pomimo trudności związanych z małą ilością źródeł dotyczących dużej części zagadnień z życia Galeriusza przedstawia w możliwie rozbudowany sposób wszystkie aspekty związane z jego działalnością. Obala też lub poddaje w wątpliwość wiele mitów dotyczących działań cesarza, jak choćby ten o jego głównej roli w przygotowaniu wielkiego prześladowania i szczególnie krwawej polityki wobec chrześcijan.

Kamil Welna
Uniwersytet Wrocławski
kamil.welna1990@wp.pl
ORCID: 0000-0002-9667-5357